

TAJNI „MARTOVSKI PREGOVORI” SA FAŠISTIČKIM OKUPATOROM, IZA LEĐA KOMUNISTA I PARTIZANA

Predgovor

Predstavljamo kratki izvod iz knjige Miše Lekovića, „Martovski pregovori 1943.“, o razmeni pisama Tita i Kominterne povodom tajnih pregovora Titove grupe sa nemačkim fašističkim okupatorom marta 1943.

Iako pisana iz jugoslovenske revizionističke perspektive, sa namerom da opravda Tita a okleveta komunistički pokret, knjiga Miše Lekića, ispod slojeva suvišnih, tendencioznih, često patetičnih komentara, ne može da sakrije istinu.

Kao što primećuje i sam Lekić, očigledno je da Tito nije obavestio Kominternu o celokupnoj sadržini pregovora, zadržavajući se samo na navodnoj „razmeni zarobljenika“. No, Kominternu je i iz tog šturog i proračunatog izveštaja naslutila karakter cele stvari. Takođe, Đilas, jedan od pregovarača, u dokumentarnom serijalu „Jugoslavija u ratu 1941-1945“ svedoči kako slavonski partizani nisu hteli da usvoje Velebitovu naredbu koju je on preneo od Tita, da se prekine sa sabotажom pruge Zagreb-Beograd, a to izvesno potvrđuje i sam Velebit, i drugi. Ove činjenice jasno govore da ni međunarodni komunistički pokret ni jugoslovenski narodno-oslobodilački pokret nisu bili upućeni u ove pregovore sa fašističkim okupatorom, koji su vođeni njima iza leđa.

Knjiga Miše Lekovića „Martovski pregovori 1943.“ u svojoj celini ne može da sakrije posledice ovih pregovora. Ona detaljnije zalazi u pitanje Titovog tajnog dogovora sa Nemcima, u to kako je u njega poverovao i kako se našao iznenađen nemačkom ofanzivom, koja se pretvorila u krvavu bitku na Sutjesci i u kojoj je živote izgubilo hiljade mladih partizanki i partizana, a ranjen i sam Tito. No, fokus ovog izvoda iz knjige je pre svega prepiska sa Kominternom, kako bismo, između ostalog, приметили sličnosti u histeričnim Titovim odgovorima i odbijanju da prihvati kritiku, kako 1943. tako i one (ne)čuvene 1948. godine, kada je izdaja i sramota postala javna.

Primetimo još jednu značajnu vezu između marta 1943. i juna 1948. godine: ime i lik Vladimira Velebita. Glavni pregovarač sa Nemcima, u Rezoluciji IB spomenut je kao špijun u jugoslovenskim redovima. A ko su bili ostali prominentni tajni pregovarači sa Nemcima? Terorista iz Crne Gore Milovan Đilas i pobegulja sa Sutjeske Koča Popović, i kasnije visoko profilisani antikomunisti. Na čelu sa kraljem umesto kralja, Dražom umesto Draže, tajnim pregovaračem sa fašizmom i otvorenim saradnikom imperijalizma, krvnikom Golog Otoka – Titom.

Enver o Titovim pregovorima sa nemačkim okupatorom

„...A kako je došlo do ovakvog postupka Tita i družine, to je stvar koja nije na meni da je tumačim. To je stvar samih Jugoslovena i, kao što je poznato, oni će sami, u unutrašnjoj borbi koja nikada nije prestajala, u određenim trenucima izneti jedan drugome prljav veš. Tako se u zadnje vreme desilo i sa nizom dokumenata koji potvrđuju odavno objavljene izjave o razgovorima Tita sa nemačkim okupatorima.¹

U vreme kada smo imali dobre odnose sa KPJ, mi smo s divljenjem slušali kada se govorilo o ljutim i krvavim bitkama od maja i juna 1943.godine, koje su vođene u kanjonu Sutjeske. Slušali smo o nečuvenom herojstvu koje su pokazale jugoslovenske partizanske brigade, slušali smo o jedinstvenim primerima otpora i junaštva srpskih, crnogorskih, hrvatskih, slovenačkih i drugih partizana, komandanata i komesara. Govorilo se da je snagama komandovao lično Tito, da je tih dana čak i ranjen.

Medjutim, kasnije smo saznali da su sva krv, koja je prolivena na Sutjesci, životi hiljada i hiljada hrabrih partizana i partizanki, koji su izgubljeni u toj bici, pali kao rezultat izdajničkog čina samog Tita. Lični izaslanici Tita, trojica najviših kadrova Vrhovnog štaba Jugoslavije - zloglasni Milovan Djilas, Koča Popović i Vladimir Velebit, prema uslovima koje je postavila nemačka komanda, sa po jednom belom zastavom u rukama, otišli su na razgovore sa glavešinama nemačke armije, potpisali ugovor "o primirju" sa njima i vratili se kod Tita sa nacističkom garancijom u rukama. "Strateg" Tito pomislio je da je došao trenutak da raščisti sa unutrašnjim protivnicima, četnicima i ustašama, pa je usmerio kadrove štaba da se ne zaplaše od mogućnosti napada nacista. Opala je budnost, a kao glavni neprijatelj označene su ustaše. I, dok je Titov štab živeo u euforiji pobeđe i dok su partizanske brigade vršile prestrojavanja (Tito je očekivao paradu dolaska na presto), nacistički štab je tajno okupio svoje divizije i pritegao čvrst обруč oko glavnih snaga NOV Jugoslavije u uskom kanjonu, Euforija koju je Tito pobudio kod štabova, bila je toliko jaka da su Titovi ljudi, i kada su stizale vesti da su Nemci jačali koncentraciju, smatrali da se ljudi šale sa tim informacijama i sa ljudima koji su ih donosili.

Upravo u tim trenucima desila se tragedija. Osvežene nemačke trupe, podržane avijacijom i artiljerijom, napravile su pokolj. Titova izdaja plaćena je krvlju 6.000 srpskih, bosanskih, crnogorskih, hrvatskih i slovenačkih junaka i junakinja. Samog Tita kao glavnog autora ove tragične istorije, što je i sam potvrdio, spasao je sasvim slučajno... jedan pas, njegov pas koji se bacio na celo glavnog komandanta i tako izrešetan!“

Iz memoara „Titoisti“, 1982. *Enver Hodža*

---

1) Reč je posebno o knjizi zvaničnog Titovog biografa Vladimira Dedijera "Novi prilozi za biografiju J.B. Tita" (novi dodaci biografiji Tita) (2) Rijeka, 1981. Čitavo poglavlje ove knjige autentičnim dokumentima daje veru sliku sporazuma koji je marta 1943.godine potpisan između delegata štaba NOV, po ličnom naredjenju Tita, i predstavnika Visoke komande nacističke armije u Jugoslaviji.

Iz knjige „Martovski pregovori 1943.“ Miše Lekovića:

(skenirano)

Podozrenje Moskve i prekori upućeni Titu

O pregovorima sa Nalcima Tito je obavestio Moskvu tek po povratku Đilasa i Velebita, ocenivši da su se tada, nakon razgovora u Zagrebu, mogli steći čvršći zaključci o njihovim rezultatima. I ovoga puta, kao što je to i dotad redovno činio, Tito je obavestavao Kominternu o onome što je smatrao značajnim, tražeći ujedno njeno mišljenje. U telegramima koje je gotovo svakodnevno, kad-god bi uslovi to dozvoljavali, slao Izvršnom komitetu Ko min terne, Tito je izveštavao

O situaciji u Jugoslaviji: o ratnim dejstvima partizanskih jedinica širom zemlje i neprijateljskim operacijama i represalijama, o svim važnijim političkim zbivanjima, kretanjima i procesima, naročito o kolaboraciji četnika sa okupatorima i kvislinzima i podršci koju im emigrantska jugoslovenska vlada i zapadni saveznici pružaju. Nije bilo pitanja, iole značajnijih, o kojima Moskva nije bila obavještena, dakle i o onima koja bi se mogla smatrati delikatnima. Tako je, kao što je već rečeno, 14. oktobra 1942. obavestio Kominternu o svom razgovoru sa inženjerom Hansom Otom i o predlogu nemačke strane za vođenje pregovora predstavnika Vrhovnog štaba NOVJ sa Nemačkim opunomoćenim generalom u Zagrebu Glezom Horstenuom.¹⁶⁶

Naročito učestali bili su Titovi telegrami u toku trajanja neprijateljske ofanzive „Vajs“. Od 20. januara 1943, kada je počela ofanziva, pa do kraja marta, Tito je uputio Kominterni 58 telegrama, u kojima je izveštavao najviše o toku ofanzive, naglašavajući da se četnici bore na strani okupatora po nalogu emigrantske vlade („sve se to, ja mislim, radi po naređenju londonske izbegličke vlade“) i da se partizanske snage sa velikim brojem ranjenika nalaze u kritičnom položaju, apelujući da im se hitno uputi pomoć.

¹⁶⁵ Arhiv Jugoslavije mikrofilm, T-120. r. 212, s. 162488.

¹⁶⁰ J. B. Tito, Sabrana djela, knj. 12, str. 15.

Posebno se u tom pogledu izdvajala njegova depeša od 31. januara, u kojoj je, gotovo vapijući, tražio da se učini sve kako bi se borcima i narodu, koji su bili izloženi velikim lišavanjima i iskušenjima, pružila materijalna pomoć:

„Moram ponovo da vas pitam: zar vam nikako nije moguće da nam pružite ma kakvu pomoć? Stotinama hiljada izbjeglica prijeti smrt od gladi. Zar se poslije 20 mjeseci naše herojske, skoro natčovječanske borbe ne može naći put da nam se pomogne? Dvadeset mjeseci mi se borimo bez i najmanje materijalne pomoći s bilo koje strane. Ja vas uvjeravam da je ovaj naš divni junački narod Bosne, Like, Korduna, Dalmacije potpuno zaslužio maksimalnu pomoć. Kod nas se ponovo pojavio pjegavi tifus, ali mi nemamo lijekova: narod nam umire od gladi, ali ne ropće. Taj gladni narod daje našim borcima posljednji komad hljeba, a sam umire od gladi; daje posljednji par čarapa, košulja ili obuće, a sam ide bos i go po ovoj zimi. Učinite sve što možete da nam pomognete.“¹⁶⁷

Odgovor iz Moskve stigao je tek 11. februara. U njemu se, uz izražavanje divljenja prema herojskoj borbi Narodnooslobodilačke vojske, javljalo da se „zbog nesavladivih tehničkih prepreka“ pomoć ne može poslati. Tekst tog telegrama je glasio :

„Vi ne treba ni za trenutak da sumnjate u to da bismo mi, kad bi postojala ma i najmanja mogućnost da pomognemo vašu divnu, herojsku borbu — davno to učinili.

Sovjetski narod, zajedno sa svim rukovodiocima, čitav stoji na vašoj strani, ispunjen divljenjem i dubokim bratskim simpatijama prema Narodnooslobodilačkoj vojsci.

Mi smo u više mahova lično s Josifom Visarionovičem razmatrali načine i mogućnosti da vam se pomogne. Na žalost, i pored svih napora, nismo uspeli pozitivno rešiti ovaj zadatak zbog nesavladivih tehničkih prepreka. I dalje ćemo ulagati napore za savlađivanje teškoća i traženje načina i mogućnosti da vam pošaljemo pomoć.

¹⁷⁸ Isto, knj. 14, str. 349 (napomena 348).

Čim budu stvorene te mogućnosti, učinićemo sve što je potrebno.

Zar možete sumnjati u to?

Molim da pravilno shvatite postojeće stanje i da to objasnite drugovima borcima. Ne žalostite se, nego upregnite sve svoje snage da biste izdržali i sadašnje neobično teško iskušenje. Vi činite veliko delo, koje naša sovjetska zemlja i svi slobodoljubivi narodi nikad neće zaboraviti.

Bratski pozdrav svim drugovima i najlepše želje u toj herojskoj borbi protiv prokletog neprijatelja. Djeda" (pseudonim za Izvršni komitet Kominterne).¹⁶⁸

Tito je uvažavao razloge zbog kojih pomoć iz Sovjetskog Saveza nije mogla biti upućena, ali je nastavljao da je traži, nadajući se da će tehničke teškoće u dopremanju traženog ratnog materijala vazdušnim putem biti savladane. Tako je 4. marta, izveštavajući o veoma teškoj, gotovo kritičnoj situaciji u kojoj se nalaze partizanske snage u dolini Neretve, vodeći bitku za spas ranjenika, Tito uputio i sledeću dramatičnu poruku, koja je sadržavala i prizvuk prekora ratnim saveznicima: „Možemo li se nadati ma kakvoj pomoći od saveznika? Molimo odgovorite, jer je neizvesno koliko još možemo izdržati ovakav napor. Naše žrtve su ogromne, a ranjenici nam strašno smetaju u operacijama”.¹⁶⁹

Ubrzo je iz Moskve stigao odgovor koji, kao i raniji, nije davao nade da će materijalna pomoć stići. Kominternu je samo uveravala da se narodnooslobodilačkoj borbi daje svestrana moralna i politička podrška. Tekst njenog telegrama od 7. marta, koji je samo delimično bio dešifrovan, glasio je (tačkice u zagradama označavaju nešifrovane delove teksta) :

„Mada mi (razmatramo) sve mogućnosti i (činimo) napore (...) vama (u) korist (ne možete) računati u najskorije vreme na ozbiljnu materijalnu pomoć. Mi se oдавde trudimo da pružimo maksimalnu pomoć vašoj herojskoj borbi. Šaljemo vam informacije, proglase i dokumenta (...). Dajemo radio-emisije na engleskom i francuskom jeziku. Mobilišemo javno mnjenje u Engle-

¹⁶⁸ Isto, knj. 14, str. 298.

¹⁶⁹ Isto, knj. 14, str. 121.

skoj i Americi da bude vama naklonjeno radi što brže promene stava engleske vlade u korist Vrhovnog štaba i protiv izdajstva D. Mihailovića i njegovih četnika(.. .). Osloniti se sada samo na snage sopstvenog naroda.

Želimo vam od sveg srca da i u buduće ispoljavate tu (...) i odlučnost, kojima ste do sada odu(ševl)javali sve slobodoljubive ljude sveta i da podnesete i (naj)teža iskušenja, dok bude moguća i efikasna pomoć, kako bi (bio) uništen (...) fašistički neprijatelj (...).

Dragi junački drugovi partizani (. ..) 'borbi (...) sveta'."170

Istog dana kad je primio ovaj telegram, Tito je obavestio Kominternu o uspešnom ishodu teških i dramatičnih osmo-dnevnih borbi na sektoru Prozor—G. Vakuf—Konjic, koji-ma je otklonjena neposredna opasnost za sudbinu ranjenika, i o zarobljavanju jednog nemačkog majora, komandanta ba-taljona. O pregovorima koji su potom vođeni oko razmene tog nemačkog oficira i drugih zarobljenika Tito nije izveš-tavao Moskvu, čekajući da se oni završe. Tek 30. marta, kada su oni praktično bili okončani (iako je Velebit bio ponovo upućen u Zagreb na naknadne razgovore), Tito je izvestio Moskvu da su dva delegata Vrhovnog štaba boravili u Zagnebu, gde su sa nemačkim predstavnicima vodili pregovore u vezi s razmenom zarobljenika, iznevši neke pojedinosti koje su tamo delegati saznali, a koje bi mogle biti od interesa i za Moskvu. Tekst Titovog telegrama je glasio:

„Tajno. U našim jedinicama masovno se pojavio pjegavi i trbušni tifus. To je naš najopasniji neprijatelj, ali mi nemamo sredstava i uslova da se borimo protiv njega. U dvomjesečnim neprekidnim borbama naši borci su veoma iscrpljeni i lako podliježu ovoj epidemiji. Odmor i karantin borcima ne možemo obezbijediti, zato što neprijatelj to ne dopušta i mi moramo voditi ofanzivne operacije.

Za vrijeme boravka dvojice naših delegata u Zagnebu od 20. do 25. marta u vezi razmjene njemačkih i hrvatskih zarobljenika za naše drugove po zatvorima i koncentracionim logorima, njemačke vlasti i oficiri svakojako su pokušavali da vode razne pregovore i tom

¹⁷⁸ Isto, knj. 14, str. 349 (napomena 348).

prilikom su naši drugovi, pored ostalog, saznali slijedeće:

1. Autoritativni njemački krugovi ne vjeruju u invaziju Engleza u Evropi.

2. U Africi Englezi imaju oko 250.000 vojnika, a Nijemci samo 50.000, pa ipak Englezi ne preduzimaju ozbiljne operacije.

3. Nijemci ne vjeruju Talijanima i sumnjaju da oni nešto pregovaraju sa Englezima, naročito krugovi princa Umberta, i preko Vatikana. Nijemci znaju i to da su Mihailovičevi četnici povezani s Londonom i preko Vatikana. Njemački vojni krugovi raduju se i smiju se što mi razbijamo talijanske divizije i s prezrenjem govore o talijanskoj vojsci.

4. Nijemci su otvoreno govorili našim delegatima da oni smatraju narodni partizanski pokret najopasnijim po njihove interese na Balkanu. Oni znaju da nas ne mogu uništiti, ali se nadaju da će razbiti našu vojsku na sitne odrede i uništiti naše baze.

5. Oni sumnjaju da mi imamo neka tri podvodna čamca na Jadranskom moru.

6. Njemački poslanik u Zagrebu izjavio je preko jednog majora (reč je o inženjeru Hansu Otu, rezervnom majoru — prim. M. L.) da želi da se sastane sa mnom.

7. Nijemci vjeruju da će oni pobijediti još u toku ove godine i da između njih i Engleza može doći do sporazuma.

Ne samo u redovima naših boraca nego i kod svih naroda Jugoslavije raste mržnja prema Englezima zbog toga što ne otvaraju drugi front u Evropi, smatrajući da Englezi svjesno žele slabljenje Sovjetskog Saveza u teškoj borbi s Nijemcima.

Molimo javite što se može preduzeti po ovom pitanju."¹⁷¹

U Moskvi je Titov telegram primljen nepovoljno, sa neskrivenim nezadovoljstvom. Tamo se nije moglo prihvatiti da neka komunistička partija, članica Kominterne, preuzima samostalno, ne konsultujući Izvršni komitet Kominterne, ili, bolje reći, Moskvu, neke korake poput ovog koje je rukovodstvo KP Jugoslavije preduzelo, odlučivši se za vođenje

¹⁷⁸ Isto, knj. 14, str. 349 (napomena 348).

pregovora sa nemačkim vlastima o razmeni zarobljenika i o drugim pitanjima. Iz Moskve su i ranije izražavana neslaganja i upućivane zamerke i prekori Centralnom komitetu KPJ povodom nekih njegovih odluka, koje, po mišljenju vlade SSSR-a, nisu bile u skladu sa njenim interesima i međusavezničkim obavezama (davanje brigadama naziva „proleterska“, namera da se na zasedanju AVNOJ-a obrazuje telo slično vladi i dr.). Moskva je naročito bila osetljiva na kritike koje su iz Jugoslavije, od rukovodstva Narodnooslobodilačkog pokreta, upućivane jugoslovenskoj i britanskoj vladi zbog njihove podrške kolaboracionisti Draži Mihailoviću i njegovim četnicima. Ona je, stoga, upozoravala da AVNOJ ne treba „suprotstavljati jugoslovenskoj vladi u Londonu“, da se „u datoj etapi“ ne postavlja pitanje monarhije i republike, da će se pitanje režima u Jugoslaviji rešavati posle oslobođenja zemlje, da treba „uzimati u obzir da se Sovjetski Savez nalazi u ugovornim odnosima s jugoslovenskim kraljem i vladom i da bi otvoreno istupanje protiv njih stvorilo nove teškoće u zajedničkim ratnim naporima i u odnosima između Sovjetskog Saveza, s jedne, i Engleske i Amerike, s druge strane“, i da pitanje narodnooslobodilačke borbe ne treba posmatrati „samo sa svoje, nacionalne tačke gledišta, nego i s internacionalne tačke gledišta englesko-sovjetsko-američke koalicije“.¹⁷²

Tako je i ovog puta Moskva reagovala iznenađujuće oštro, ne skrivajući svoje sumnje i podozrenje u namere Vrhovnog štaba u pomenutim pregovorima. Iako je razmena zarobljenika među zaraćenim stranama tako uobičajena i primenjuje se otkako ratovi postoje, Moskva je uputila Titu pitanje kojim se izražava čuđenje, pa i prekor, zašto Vrhovni štab razmenjuje zarobljenike sa Nemcima i zašto upućuje svoje delegate na pregovore. Čak se i prigovaralo što je nemački poslanik u Zagrebu izrazio želju da se sastane s Titom. Moskva je tražila od Tita objašnjenje o svemu tome, što je moglo da se shvati kako ona gaji izvesno nepoverenje prema rukovodstvu KPJ. Njena aluzija da su pregovori „povezani sa politikom Nemaca“ i da se iza njih krije njihova namera da na taj način uguše narodnooslobodilačku borbu, mogla se shvatiti kao sumnja i neverica u sposobnost tog rukovodstva koje, eto, ne može da prozre prave namere Ne-

¹⁷¹ Isto, knj. 13, str. 270 (napomena 65).

maca. Od rukovodstva KPJ se zahtevalo da ima obzira prema interesima Sovjetskog Saveza, a pri tom nije bilo dovoljno razumevanja za poteze koje je ono činilo u interesu narodnooslobodilačke borbe.

Tekst tog Kominterninog telegrama (na kome, greškom dešifranta, stoji datum 3. mart) od 31. marta glasio je (ni ovaj telegram nije u celini dešifrovan):

„Zbunjuje nas okolnost što vi razmenjujete ratne zarobljenike s Nemcima. Upućujete im delegate koji vode svakakve pregovore s Nemcima, kao i to što je nemački poslanik u Zagrebu izrazio želju da se sastane lično s Vama. U čemu je tu stvar? (. ..) vodi se žestoki rat s okupatorima, i odjednom (dolazi) do odnosa između vas i Nemaca. Nije li to sve povezano sa politikom Nemaca da iskoriste naše ljude za raspaljivanje međusobne borbe među samim (...) na taj način postići uništenje (. ..). Molim Vaše objašnjenje po ovom pitanju. Dalje, ta činjenica da kod celog naroda postoji nezadovoljstvo prema Englezima sasvim je razumljiva. Ali, ne mislite li da su u sadašnjem momentu interesi narodnooslobodilačke borbe (...) nezadovoljstva protiv Engleza (...) raspaljivanje mržnje naroda prema okupatorima, i na prvom mestu prema Nemcima (. ..) bez sumnje mogu da oslabe tu (. ..) neophodnu mržnju naroda. Očekujem Vaš odgovor. Djed.“¹⁷³

*Titovo neslaganje sa kritikom Kominterne i
njegov odgovor Moskvi*

Kominternin telegram su Tito i članovi Politbiroa CK KPJ, koji su bili upućeni u pregovore, primili sa velikim nezadovoljstvom. Osećali su se uvređenim što se, od onih od kojih se to najmanje moglo očekivati, ispoljava nepoverenje prema rukovodstvu KPJ koje je, organizujući i uspešno vodeći bespoštednu borbu protiv okupatora, pored ostalog, i u cilju pomoći Sovjetskom Savezu u njegovoj teškoj borbi, na delu

¹⁷³ Isto, knj. 14, str. 349 (napomena 348).

pokazalo svoju odlučnost da narodnooslobodilački rat vodi do konačne pobjede i bez ičije pomoći.

To nezadovoljstvo i neslaganje sa kritikom Moskve Tito je otvoreno, bez ustezanja, izneo u telegramu koji je 3. aprila uputio Izvršnom komitetu Kominterne:

„Vaša depeša od 3. marta (ista greška u datumu — prim. M. L.) vrlo nam je teško pala. Vaša zbunjenost i sumnje u vezi sa mojom informacijom govore o postojanju izvjesnog nepovjerenja i sumnje prema našim akcijama. Ta okolnost, poslije dvogodišnjih natčovječkih napora u ovoj borbi, nikako nas ne ohrabruje u ovoj teškoj situaciji u kojoj se mi sada nalazimo, već naprotiv.“

Tito je, zatim, dao šira objašnjenja zašto su vođeni pregovori o razmeni zarobljenika, navodeći razloge za njihovu opravdanost. Taj deo telegrama je glasio:

„Što se tiče razmjene ratnih zarobljenika, stvar je u ovome:

1. Kod nas u zarobljeništvu bilo je svega 27 Nijemaca, većinom građanskih lica. Ovi Nijemci bili su kod nas još od oslobođenja Jajca i o njihovoj razmjeni za naše odgovorne drugove i komandante govorilo se još od Livna, gdje je razmjenjena grupa od osam Nijemaca — građanskih lica. I tada su Nijemci htjeli s nama pregovore, ali mi smo to odlagali.

Ali, ovdje se više radi o razmjeni hrvatskih domobranskih oficira, 100 ljudi koji neće da stupe u redove naše vojske; nemamo čime da ih hranimo, a da ih likvidiramo bilo bi vrlo nepravilno politički i imalo bi krupne posljedice.

2. Vi treba da znate da u uslovima naše borbe mi ne možemo voditi sa sobom veliki broj ratnih zarobljenika.¹⁷⁴ Ranije smo to praktikovali i gotovo uvijek su zarobljenici dolazili opet u ruke svojih, a da mi pri tom nismo dobijali nijednog našeg čovjeka koji se nalazi u

¹⁷⁴ Ranković je još 22. februara pisao Titu da su zarobljeni neprijateljski vojnici „nesposobni za dalji put“, da su se mnogi od njih razboleli, između ostalog i od tifusa, da su neupotrebljivi za nošenje ranjenika i za ma kakav rad, da predstavljaju „veliki balast“. te da ih treba pustiti kućama (Arhiv CK SKJ. Fond CK KPJ. br. 1943/114).

kandžama okupatora. Od ofanzive u Srbiji do sada mi smo na taj način izgubili oko 1.000 zarobljenih Nijemaca i Talijana. Takva pojedinačna razmjena praktikovana je i s Talijanima u Crnoj Gori, Dalmaciji i Hrvatskoj, a da pri tom nimalo nije oslabljena naša borba protiv okupatora, već naprotiv.

3. U koncentracionim logorima i zatvorima Pavelićevim nalazi se još stotine patriota i naših rukovodećih drugova koji još nisu ubijeni, i takva razmjena i spašavanje tih drugova veoma su značajni za široke narodne mase Hrvatske, Bosne, Dalmacije itd., a da i ne govorimo (o značenju) za našu narodnu vojsku, koja u tome vidi našu brigu o ljudima.

4. Sto njemački predstavnik (poslanik - prim. M. L.) u Zagrebu želi da govori sa mnom i pored svih svinjarija koje su napisane u njemačkim i hrvatskim novinama o meni — za to niko nije kriv, i znači da ja ne želim s njim da razgovaram, čak i ne mislim na to.

5. U ovoj našoj nemilosrdnoj borbi, a naročito u posljednje vrijeme, u borbi ginu većinom partijski kadrovi koji moraju da budu uvijek prvi da bi svojim primjerom povukli ostale borce. Ti gubici u kadrovima tako su strašni da to predstavlja ozbiljnu opasnost za našu narodnu vojsku. Zato moramo iz kandži neprijatelja iščupati što više naših drugova koji su ostali živi, da bi oni stupili u redove naše vojske."

Kao poseban razlog za slanje delegacije u Zagreb Tito je naveo neodložnu potrebu za nabavku lekova protiv tifusa, jer je epidemija te opake zarazne bolesti već desetkovala jedinice, zapretivši da dovede u pitanje borbenu sposobnost Operativne grupe divizija, tim više što su borci uveliko umirali i od iscrpljenosti i gladovanja. O tome je u telegramu stajalo:

„Delegati koji su u vezi s razmjenom išli u Zagreb dobili su i zadatak na nabave lijekove protiv tifusa itd. Posljednjih dana kod nas je počela prava epidemija tifusa. Osim toga, zbog iscrpljenosti i gladovanja u dvomjesečnim borbama, borci nam jednostavno počinju da umiru: borac na izgled zdrav, samo iscrpljen, ide, ali odjednom pada mrtav. I to nisu pojedinačni slučajevi."

Tito nije propustio da istakne veliku oskudicu u hrani i lekovima koja strahovito pogađa borce, ranjenike i bolesnike i da ujedno, s gorčinom, uputi reči prekora zbog izostanka materijalne pomoći od ratnih saveznika:

„Kod nas je sada veoma teško pitanje snabdjevanja boraca i ranjenika namirnicama i lijekovima. Naši borci nemaju odmora, borbe se vode neprekidno, a mi ni od koga nemamo nikakve materijalne pomoći. Sovjetski Savez nam ne može pomoći zbog tehničkih poteškoća, a Englezi, koji se takođe nazivaju našim saveznicima, pomažu saveznike okupatora i naše najgore neprijatelje — Mihailovićeve četnike.”

Kritikujući Engleze zbog pomoći koju pružaju četnicima, okupatorskim saveznicima, Tito je izrazio i nezadovoljstvo što Moskva ne osuđuje četnike. „Nije nam jasno” — obraćao se on Kominterni — „zašto 'Slobodna Jugoslavija' više ne spominje Mihailovićeve četnike (od 23. marta ta Radio-stanica nije emitovala vesti o borbama protiv četnika koje je Tito slao u svojim telegramima Izvršnom komitetu Kominterne — prim. M. L.). Na ovo pitanje očekuju odgovor borci, AVNOJ i narod, jer se to svakojako tumači baš sada kada se vode teške borbe protiv tih četnika. Molimo javite nam u čemu je stvar.”

I, na kraju, Tito je s negodovanjem odbio prekore Moskve, ističući da narodnooslobodilački pokret to nije zaslužio i da je svako nepoverenje prema njegovom rukovodstvu neosnovano. Ujedno je podvukao odgovornost rukovodstva KPJ pred svojim narodom i pokretom. „Možete biti sigurni”, naglašavao je Tito, „da će naša borba ostati neokaljana, kakva je i dosad bila, ali vi treba da znate i to da mi odgovaramo za živote nekoliko miliona stanovnika koji imaju povjerenja u nas i u našu borbu i da moramo postupati tako da to povjerenje ostane čvrsto. Na kraju, ponavljam, da vaše prekore mi nismo zaslužili i oni su nam veoma teško pali.”¹⁷⁵

Moskva nije odgovorila na ovaj Titov telegram i o tom pitanju više nije bilo govora u radio-porukama koje su izmjenjivane. Sigurno je, međutim, da se ton Titovog odgovora nije svideo rukovodiocima Sovjetskog Saveza i Kominterne (koja je upravo tih dana bila raspuštena). O tome je Tito

¹⁷⁵ Isto, knj. 14, str. 349 (napomena 348).

nešto rekao u govoru koji je održao na narodnom zboru 12. novembra 1978. u Jablanici povodom 35-togodišnjice bitke na Neretvi. Osvrćući se na pregovore koji su vođeni marta 1943. sa Njemcima, on je rekao:

„Oko toga (pregovora — prim. M. L.) ja sam imao teškoća sa Staljinom koga sam obavještavao preko Kominterne. Javio sam da mi s Nijemcima razmjenjujemo zarobljenike, imajući, pored ostalog, u vidu i to da nas mori glad, da ljudi od iscrpljenosti padaju mrtvi. On je meni odgovorio vrlo grubo, zamjerajući nam što razmjenjujemo zarobljenike sa neprijateljem. A, sa kime drugim da ih razmjenjujemo, ako ne sa neprijateljem? Ja sam tada Staljinu kratko odgovorio: Ako nam ne možete pomoći, ostavite nas na miru, mi ćemo se nekako snaći. Kad sam se 1944. godine sa Staljinom sreo u Moskvi, on mi je oštro zamjerio zbog takvog odgovora. Ja sam ga gledao i rekao : Druže Staljin, da ste bili na mome mjestu, Vi biste, vjerovatno, napisali to i grublje. Onda je zašutio.“¹⁷⁶

Tito je, kao što se vidi, obavestio Moskvu samo o razmeni zarobljenika. O ostalim pitanjima koja je Vrhovni štab nastojao da na pregovorima pokrene (o priznanju Narodnooslobodilačkoj vojsci statusa zaraćene strane i o privremenoj obustavi neprijateljstva), ali o kojima se nije pregovaralo zbog odbijanja nemačke strane, Moskva nije bila obavještena. Bilo je to posve razumljivo: Tito je obavještavao o onome o čemu se faktički pregovaralo i o čemu je i postignut sporazum. Uz to, bilo je i određenih rezervi i suzdržljivosti, jer se moglo očekivati da sa sovjetske strane neće biti razumevanja za ove poteze Vrhovnog štaba, iako su oni bili motivisani humanim pobudama i podređeni ostvarenju viših, strategijskih vojnih i političkih ciljeva: da se davanjem privremenih i manjih, u stvari, prividnih, ustupaka dobije u vremenu i glavnoj grupaciji NOVJ olakša da se sa ogromnom masom ranjenika i bolesnika izvuče iz veoma teške, gotovo kritične, situacije i da, oslobođena pritiska nemačkih trupa, porazi glavne četničke snage pre nego bi došlo do iskrcavanja anglo-američkih trupa na Balkanu i stvorila povoljne uslove za prodor na teritoriju južne Srbije, Kosova i Makedonije.

¹⁷⁰ J. B. Tito, *Vojna djela*, knj. 6, str. 229.

Titova suzdržljivost je, imajući u vidu dotadašnja iskustva i više puta izraženo nerazumevanje pa i nepoverenje Moskve, bila razumljiva. Ona je, naime, i dotad s neslaganjem i prekorima reagovala na kritike i proteste koji su iz Jugoslavije, od strane rukovodstva NOP-a upućivani jugoslovenskoj izbegličkoj vladi i vladama savezničkih zemalja zbog podrške koju pružaju Draži Mihailoviću, te se opravdano računalo s tim da bi Moskva i sada, pogotovo kada bi saznala da se Vrhovni štab usudio da bez konsultovanja s njom i bez njenog odobrenja pregovara s nemačkim vlastima i o pitanjima koja spadaju u dornen „državne diplomatije“, reagovala znatno oštrije. To je, uostalom, potvrdio Kominternin telegram u kome se izražavalo neslaganje sa tako normalnim i uobičajenim aktivnostima kao što su ona koja se tiču razmene ratnih zarobljenika. (Đilas navodi da je aprila 1944, kada je, zajedno sa generalom Velimirom Terzićem, zamenikom načelnika Vrhovnog štaba, boravio u Moskvi, razgovarao sa Georgi Dimitrovom, generalnim sekretarom Kominterne. „U jednom trenutku“ — piše Đilas — „Dimitrov je pomenuo naše pregovore sa Nemcima — u neizazovnom, nesumnjivom obliku: ‚Bili smo se tada uplašili za vas, no sve se srećom dobro završilo‘. Nisam na to uzvratio, primio sam to kao njegovo prisećanje“.)¹⁷⁷

Velebitov ponovni boravak u Sarajevu i razgovori u Štabu 718. divizije

Na svoju novu misiju, na nastavak pregovora u Zagrebu o razmeni zarobljenika i o privremenoj obustavi neprijateljstva, Velebit je krenuo 30. marta. On je imao i zadatak da prenese usmeno naređenje Vrhovnog štaba partizanskom štabu u Slavoniji da „pripremi nemačke zarobljenike, ukoliko ih budu imali, za razmenu, i da do dalje naredbe obustave akcije protiv nemačkih jedinica,“ kako je napisao u svojim sećanjima. Sa njim je pošao i kurir Soknić sa pismom koje su Tito, Ranković i Zujović uputili Isi Jovanoviću, sekretaru Pokrajinskog komiteta KPJ za BiH...

¹⁷⁷ M. Đilas, cit. delo.